

PROFESSIONAL TA'LIMDA MEDIA SAVODXONLIK: RAQAMLI MUHITDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17831600>

F.Q.Boltayev.

*Abu Ali ibn Sino nomidagi Afshona
jamoat salomatligi texnikumi direktori:*

Annotatsiya

Ushbu maqolada professional ta'limda media savodxonlikning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish, virtual platformalar va sun'iy intellekt imkoniyatlari sharoitida media savodxonlik texnik ko'nikmalardan tashqari kognitiv, kommunikativ, axloqiy va psixologik komponentlarni ham qamrab oluvchi kompleks hodisa sifatida yoritiladi.

Kalit so'zlar

Media savodxonlik, professional ta'lim, raqamli kompetensiyalar, sun'iy intellekt, raqamli pedagogika, kognitiv-kommunikativ yondashuv, axborot madaniyati, media ta'lim, raqamli iqtisodiyot, kreativ kontent.

Аннотация

В данной статье анализируется роль медиаграмотности в развитии профессиональных компетенций в системе профессионального образования. В условиях цифровой экономики, автоматизации, виртуальных платформ и технологий искусственного интеллекта медиаграмотность рассматривается как комплексное явление, включающее не только технические навыки, но и когнитивные, коммуникативные, этические и психологические компоненты.

Ключевые слова

Медийная грамотность, профессиональное образование, цифровые компетенции, искусственный интеллект, цифровая педагогика, когнитивно-коммуникативный подход, информационная культура, медиаобразование, цифровая экономика, креативный контент.

Abstract

This article examines the role of media literacy in developing professional competencies within vocational education. In the context of the digital economy, automation, virtual platforms, and artificial intelligence technologies, media literacy is conceptualized as a multidimensional construct that extends beyond

technical skills to encompass cognitive, communicative, ethical, and psychological dimensions.

Keywords

media literacy, vocational education, digital competencies, artificial intelligence, digital pedagogy, cognitive-communicative approach, information culture, media education, digital economy, creative content.

XXI asrda professional ta'lim tizimi global mehnat bozorining tezkor transformatsiyasi, raqamli iqtisodiyotning kengayishi, ishlab chiqarishning avtomatlashtirilishi va ishchi kuchining yangi kompetensiyalar bilan qurollanishga bo'lgan talabi bilan shartlanadi. Zamonaviy kasbiy faoliyatning tobora murakkablashib borishi ta'lim tizimi oldiga inson kapitalini raqamli ko'nikmalar, ma'lumot bilan ishlash madaniyati, media muhitda axborotni kritik tahlil qilish qobiliyati va mas'uliyatli kommunikatsiya bilan boyitish vazifasini qo'ymoqda. Media savodxonlik shaxsning raqamli va virtual muhitda axborotni izlash, tanlash, qayta ishlash, baholash va uni konstruktiv, axloqiy hamda professional maqsadlarda qo'llay olish salohiyatini anglatadi. Professional ta'limda media savodxonlik o'quvchilarga nafaqat kasbiy axborot oqimlari bilan samarali ishlash imkonini beradi, balki mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish, o'zini o'zi rivojlantirish, qaror qabul qilishda ijtimoiy va axloqiy mezonlarni inobatga olishni ham ta'minlaydi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, media savodxonlikni faqat texnik ko'nikmalar bilan chegaralash mumkin emas. Media savodxonlik keng tushuncha bo'lib, unda texnologik, kognitiv, kommunikativ, axloqiy, psixologik va madaniy komponentlar mavjud. UNESCO ta'rifiga ko'ra media and information literacy (MIL) media, axborot va raqamli kommunikatsiya vositalarini tanqidiy tushunish, huquqiy va axloqiy me'yorlarni to'g'ri qo'llash, hamda jamiyatda faol ishtirok etishni ta'minlaydigan kompetensiyalar majmuasi sifatida qaraladi. Demak, professional ta'limda media savodxonlikni rivojlantirish faqat dars jarayoniga internet, media resurslar yoki elektron platformalarni kiritish degani emas. Bu jarayon pedagogik modelning tubdan o'zgarishini, ta'limni konstruktiv, interaktiv, amaliyotga yo'naltirilgan va raqamli muhit bilan integratsiyalangan holga keltirishni nazarda tutadi.

Media savodxonlikning nazariy-metodologik asoslari

Media savodxonlik zamonaviy pedagogikada ko'p qatlamli tizim sifatida o'rganiladi. Birinchi qatlam kognitiv-kommunikativ komponentdir. Bu bosqichda talaba axborotni qanday qabul qilishini, uni tushunish, tahlil qilish va baholashni o'rganadi. Media resurslar matn, grafika, audiovisual materiallar, podkastlar,

infografikalar va interaktiv platformalar orqali taqdim etilganligi sababli ularni o'qish va anglash usullari farqlidir. An'anaviy matnni o'qishdan farqli ravishda multimodal axborotning semantik tuzilishini anglash uchun vizual savodxonlik, media ko'rsatkichlarini tanqidiy tahlil, kontekstual baholash va ma'lumotning ishonchliligi mezonlarini bilish zarur.

Ikkinchi qatlam ijtimoiy va axloqiy komponentdir. Media vositalarida axborot almashinuvi jamiyatda turli ijtimoiy guruhlar, millatlar va professional sohalar o'rtasida muhim kommunikativ ko'prik yaratadi. Talaba media orqali axborotni ommaga taqdim etishda mas'uliyat, mualliflik huquqi, plagiatga qarshi madaniyat, mediadagi stereotiplar, manipulyatsiya va dezinformatsiya masalalarini tushunishi kerak. Bu komponent professional sohada axloqiy kodeksga mos ish yuritish, xizmat ko'rsatish madaniyatini shakllantirish va jamoatchilik ishonchini saqlashga yordam beradi.

Uchinchi qatlam texnologik komponentdir. Media savodxonlikni rivojlantirish talabaniq raqamli texnologiyalar bilan ishlash salohiyatini oshiradi. Bu faqat kompyuter savodxonligidan iborat emas, balki cloud platformalar, elektron ta'lim tizimlari, multimedia kontent yaratish vositalari, raqamli baholash tizimlari, kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish mexanizmlari bilan bog'liq keng qamrovli bilimlarni qamrab oladi. Professional ta'limda media savodxonlik talabaniq virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, raqamli modellar bilan ishlay olish qobiliyatini mustahkamlaydi.

To'rtinchi qatlam psixologik komponentdir. Yoshlar raqamli muhitda uzluksiz axborot oqimi, tezkor muloqot, o'zini namoyon qilish ehtiyoji va media orqali ijtimoiy baholanishga duch keladi. Media savodxonlik psixologik barqarorlik, o'z-o'zini nazorat qilish, media stressini yengish, virtual makonda axloqiy barqarorlikni saqlash bilan bog'liq. Bu kompetensiya talabaniq yoshga mos ijtimoiy moslashuvi va professional identifikatsiyasini shakllantiradi.

Professional ta'lim kontekstida media savodxonlikning zarurati

Professional ta'limning asosiy vazifasi bo'lajak mutaxassisni kasbga tayyorlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va ishlab chiqarish jarayoniga moslashtirishdan iborat. Biroq XXI asr kasb egasi media muhitdan uzilgan holatda ishlay olmaydi. Hozirgi ishlab chiqarish tizimlari raqamli platformalar, sensor nazorat, avtomatlashtirilgan tizimlar, onlayn ma'lumot bazalari va real vaqt monitoringiga tayanadi. Shuning uchun media savodxonlik professional kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida qaralishi kerak.

Masalan, zamonaviy agrotexnika sohasidagi mutaxassis dronlar, GIS tizimlari, masofaviy monitoring, IoT sensorlar orqali agrar obyektlarni kuzatadi. Qurilish sohasidagi mutaxassis BIM tizimlari, 3D modellashtirish, VR simulyatsiyalar bilan

ishlaydi. Tibbiy sohadagi talaba telemeditsina, elektron sog'liq kartalari, digital diagnostika platformalari va sun'iy intellekt modellaridan foydalanadi. Elektr energetikada raqamli substansiyalar, SCADA tizimlari va avtomatik uzatuvchi bloklar mavjud. Ushbu ko'nikmalarning barchasi media savodxonlik, raqamli navigatsiya va axborot oqimlarini tanqidiy boshqarish bilan bevosita bog'liq.

Mehnat bozori talablari ham media savodxonlikning o'rni naqadar muhimligini ko'rsatadi. Jahon iqtisodiy forumining 2024 yildagi hisobotlariga ko'ra, kelgusi o'n yillikda eng talab yuqori bo'lgan kompetensiyalar qatorida analitik fikrlash, media bilan ishlash, raqamli transformatsiyani o'zlashtirish, kreativ kontent yaratish, axborot muhitida samarali kommunikatsiya qilish ko'nikmalari bor. Bularning barchasi professional ta'limda media savodxonlikni strategik yo'nalish sifatida shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Media savodxonlikni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari

Media savodxonlik professional ta'limda integratsiyalangan metodlar asosida shakllantiriladi. Ponseniy, Mayer, Prenskiy, Bruner, Papert kabi olimlarning media ta'lim nazariyalari konstruktivizm, projekt yondashuvi, kompetensiyaga asoslangan ta'lim va raqamli pedagogika modelini qo'llashni taklif etadi.

Konstruktivistik yondashuvda o'quvchi tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki uni o'zi yaratadi. Media resurslar o'quvchining faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Masalan, interaktiv diagrammalar, simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar, professional keislar bilan ishlash jarayonida talaba axborotni o'zi qidiradi, tahlil qiladi, muammoli vaziyatni yechadi. Bu jarayon o'quvchining media-savodli fikrlashni rivojlantiradi.

Projektga asoslangan ta'lim talabaning real muammolarni hal qilishni talab qiladi. Masalan, qurilish yo'nalishidagi talabalar multimedia loyiha kontekstida onlayn arxitektura kataloglari, BIM platformalari, 3D modelash dasturlari bilan ishlaydi. Bu jarayon media resurslarni kasbiy kontekstda qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi. Tibbiy yo'nalishda raqamli diagnostika holatlari, telemeditsina protokollari, virtual jarrohlik simulyatorlari orqali kasbiy amaliyot o'qitiladi.

Flipped classroom modeli media savodxonlikni rivojlantirish uchun samarali hisoblanadi. Talabalar auditoriya mashg'ulotiga tayyor holda keladi, o'quv videolari, elektron materiallar, raqamli platformalarni mustaqil o'rganadi. Auditoriya mashg'ulotlarida amaliyot, tahlil va muammolarni hal qilishga e'tibor qaratiladi. Bu yondashuv media resurslarini mustaqil tanqidiy o'rganish madaniyatini mustahkamlaydi.

Gamifikatsiya media savodxonlikni motivatsion mexanizmlar orqali kuchaytiradi. Interaktiv testlar, reyting tizimlari, virtual badge modellari va multiplayer loyihalar raqamli media bilan ishlash ko'nikmalarini kuchaytiradi.

Ayniqsa Wordwall, Kahoot, Genially, Blooket, Duolingo kabi platformalar professional modulga moslashtirilganda juda samarali natija beradi.

Raqamli media muhitida axloqiy va huquqiy masalalar

Media savodxonlikning muhim komponenti axloqiy va huquqiy tartibdir. Talabalarga intellektual mulk, plagiat, mualliflik huquqi, Creative Commons litsenziyalari, shaxsiy axborotni himoya qilish, kiberxavfsizlik standarti va dezinformatsiyadan himoya qilish tushunchalari o'rgatilishi zarur. Raqamli muhitda axborotning manbasini aniqlash, fact-checking metodlarini qo'llash, neytral va ob'ektiv pozitsiyani saqlash, kontentning publika ta'sirini baholash professional madaniyat sifatida qaraladi.

Zamonaviy tadqiqotlar axborotning noto'g'ri talqini, soxta yangiliklar, algoritmik manipulyatsiya va sun'iy intellekt orqali yaratilgan kontentning ta'siri yoshlar psixologiyasi uchun xavf tug'dirishini ko'rsatadi. Shuning uchun media savodxonlik faqat texnik bilim emas, balki ma'naviy immunitet, axborotga nisbatan tanqidiy fikrlash, raqamli makonda mas'uliyat bilan ishtirok etish tamoyillarini shakllantiradi.

Professional kompetensiyalar va media savodxonlik o'zaro bog'liqligi

Media savodxonlik professional kompetensiyalarning rivojlanishida vertikal va gorizontol rol o'ynaydi. Vertikal funksiyada media savodxonlik kasbiy ko'nikmalarni aniq sohalarda chuqurlashtiradi. Masalan, elektrotexnika talabasi digital sensorlardan olingan ma'lumotni tahlil qiladi, injener media protokollarni tushunadi. Tibbiyot talabasi elektron karta tizimi bilan ishlashni o'rgansa, bu uning diagnostik ko'nikmalarini kuchaytiradi.

Gorizontol funksiyada media savodxonlik kasbdan tashqari, universallikni oshiradi. Jamoada ishlash, kommunikatsiya, prezentatsiya, kasbiy brending, onlayn portfel yaratish, ilmiy-tadqiqot kontentini tayyorlash, xalqaro axborot tarmoqlari bilan integratsiya – barchasi media savodxonlik orqali shakllanadi.

Sun'iy intellekt davrida media savodxonlikning yangi paradigmalar

2024–2030 yillar global media rivojlanish davri sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan kontent generatorlari, neyro-interfeyslar, VR-AR metaverslar, digital tvins tizimlari bilan bog'liq. Bu jarayon professional ta'limda media savodxonlikni yangi darajaga ko'tarishni talab qiladi. Talabalar generativ model bilan muloqot qilish, AI yordamida kontent yaratish, faktlarni tekshirish, manipulyatsiya risklarini baholash, etik AI foydalanish prinsiplarini bilishi kerak.

Sun'iy intellekt nafaqat media kontentni yaratish, balki kasbiy faoliyatning ichki jarayonlarini avtomatlashtiradi. Shu sababli media savodxonlik AI bilan ishlash kulturasini, ma'lumotni boshqarish, algoritmik fikrlash, xavfsizlik

protokollari bilan integratsiyalangan bilimlar majmuasi sifatida qayta talqin qilinmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, professional ta'limda media savodxonlik zamonaviy global raqamli iqtisodiyotda shaxsning professional barqarorligi, kreativ salohiyati va mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini belgilovchi strategik kompetensiya sifatida namoyon bo'ladi. Media savodxonlikni rivojlantirish texnik, kognitiv, ijtimoiy, axloqiy va psixologik omillar kompleksini birlashtiradi. Bu jarayon o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, raqamli platformalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, o'quvchini ilmiy-tahliliy va ijodiy faoliyatga jalb etish orqali amalga oshishi mumkin. Media savodxonlikni professional kompetensiyalar bilan uyg'unlashtirgan model bo'lajak mutaxassislarni raqamli muhitda mustaqil fikrlashga, mas'uliyatli qaror qabul qilishga va jamiyatda faol ijtimoiy rol o'ynashga tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris 2021
- 2.Prensky M. Digital Natives Digital Immigrants. On the Horizon. 2001
- 3.Mayer R. Multimedia Learning. Cambridge University Press 2020
- 4.Livingstone S. Children Media and Learning in a Digital Age. Routledge 2023
- 5.Uzbekistan Ministry of Higher Education. Professional Education Development Strategy 2023
- 6.Djurayevna, K. M. (2021). Russian Language as A Foreign Language in Medical Universities. Eurasian Journal of Research, Development and Innovation, 3, 14-18.
- 7.Койилова, М. Д., & Кароматов, И. Д. (2017). Фасоль как лечебное средство (обзор литературы). Биология и интегративная медицина, (8), 114-133.
8. Койилова, М. Д. (2018). Синяк обыкновенный, итальянский. Биология и интегративная медицина, (9), 117-121.
- 9.Койилова, М. Д. (2020). Изменение Культуры Семейных Ценностей В Условиях Перехода К Модели Современной Семьи. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 8, pp. 164-167). Общество с ограниченной ответственностью Научно-издательский центр "Социосфера".
10. Djuraevna, K. M. (2023). Methodology of Inclusion of Healthy Lifestyle Skills in Adolescents with Deviant Behavior.

11. QURBONOVA, G., & KOYILOVA, M. DEVIANT XULQLI O'SMIRLARNI MEHNAT VOSITASIDA TARBIYALASH. Pedagogik mahorat, 102.

12. Qoyilova, M. (2022). Xulqi og 'ishgan o 'smirlarni mehnat vositasida tarbiyalash. Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali, 2(2).

13. Mekhriniso Qoyilova. The need for professional competence development in the training of senior nurses. Jamiyat va innovatsiyalar – Общество и инновации – Society and innovations Journal home page: <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>

14. Khoyilova Mekhriniso Djuraevna MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN ISSN 2694-9970 Middle European Scientific Bulletin, VOLUME 17 Oct 2021 Copyright (c) 2021 METHODS OF FORMATION OF POSITIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS.

15. Qoilova , M. (2023). DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES IN THE TRAINING OF SENIOR NURSES THROUGH THE STRUCTURAL ANALYSIS OF PROFESSIONAL COMPETENCE AND PROFESSIONAL MOBILITY. Yevraziyskiy jurnal akademicheskix issledovaniy, 3(9), 137-141. izvlecheno ot <https://inacademy.uz/index.php/ejar/article/view/20623> DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8371586>

1.